

XV-XVI. ASIRLARDA GİRESUN VE YÖRESİNE DÂİR BÂZİ BİLGİLER*

Feridun M. EMECEN**

Doğu Karadeniz'in mutenâ köşelerinden biri olan Giresun, gerek mevki ve gerekse nispeten mahfûz limanı ile kadim asırlardan beri oldukça ehemmiyetli bir yere sahip olmuştu. Miletlerin Doğu Karadeniz kıyılarındaki kurdukları kolonilerden biri olduğu anlaşılan, kalesi Pontos kralı Farnakes tarafından inşa ve tamir olunan şehir, Cenevizlilerin mühim bir ticaret kolonisi haline gelmiş, Trabzon Rum İmparatorluğu devrinde de bu hususiyetini sürdürmüştü⁽¹⁾. Selçuklular devrinde fetih maksadıyla bu bölgelere sevk edilen Türkmen boylarından Çepniler, Ordu ve Giresun yöresinde faaliyette bulunmuşlar ve Anadolu Selçuklularının son devirlerinde bu bölgelerde bir beylik kurmuş olan Hacı Emiroğullarından Süleyman Bey, Giresun'u tahminen 1396 veya 1397'de ele geçirmişti⁽²⁾. Beylik I. Bayezid devrinde Osmanlı hakimiyetine girince, şehir Osmanlılara bağlanmış, ancak bölgedeki kesin hakimiyet Fâtih Sultan Mehmed'in Trabzon seferi sonrası gerçekleşmişti.

Osmanlı hakimiyetine giren Giresun, Trabzon sancağına bağlı kalelerden biri olmuş ve sancağın en batı ucunu teşkil etmiştir. Gerçekten, tarihî kayıtlar, Trabzon sancağı batı hududunun Giresun'un hemen yakınındaki Batlama deresi olduğunu göstermektedir⁽³⁾.

Giresun'a ait bilgileri ihtivâ eden üçü Başbakanlık Osmanlı Arşivinde (BA), biri Ankara Tapu Kadastro, Kuyud-ı Kadîme Arşivinde (TK, KKA) bulunan Trabzon sancağı mufassal defterlerinden ilki, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD) tasnifindeki 828 numaralı defter olup⁽⁴⁾ bunu 1515-1516 tarihli I. Selim devrine ait defter takip etmektedir⁽⁵⁾. Diğerleri 1554⁽⁶⁾ ve 1583⁽⁷⁾ yıllarında yapılan tahrirleri içine almaktadır. Bunlardan ilk deftere göre, Giresun, yerleşmenin kale içine münhasır kaldığı bir garni-

(*) Bu makale, Giresun ve yöresi üzerinde sürdürdüğümüz çalışmanın bir kısmını, mebdeini ihtiva etmekte olup, I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (13-17 Ekim 1986)'ne sunulmuş tebliğin tadil ve tekmil edilmiş şeklidir.

(**) Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

zon özelliğini taşımaktaydı ve yöresi, «Zeâmet-i Kürtün» adlı bir idarî üniteye dahil bulunuyordu.⁽⁸⁾ Yâni henüz idarî bakımdan bir nizam sağlanamamış ve eski Çepni beyleri dönemindeki idarî yapı, Osmanlı tımar sistemi çerçevesinde sürdürülmüştü. I. Selim devrine ait deftere göre Giresun, Trabzon sancağında «Kürtün, Kazası»na tâbi «Çepni Vilâyeti» adlı idarî birimde bulunan bir «kale-şehir» durumunda idi. Bundan da, aradan geçen zaman zarfında yeni bir idarî düzenlemeye gidilerek klasik Osmanlı idâre sisteminin yerleştirilmeye çalışıldığı tahmin edilebilir. Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında yapılan tahrirlerin icmâlini ihtiva eden Karaman-Rum Eyâleti İcmâl Defteri'nde de 1515-16 tarihli defterdeki bilgiler tekrarlanmakta; 1554 tarihli defterde ise, Giresun bir «kazâ» olarak zikredilmekte, ancak «Çepni Vilâyeti» lafzı, 1583 tarihli tahrir defteri de dahil olmak üzere devam etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, gerek ilk defterdeki «Zeâmet» gerek «Vilâyet» lafzları, daha önceki Beylikler devrinden kalma idarî bölgeleri kasdetmekte olup, bu tabirler Osmanlılar devrinde de, Osmanlı taşra teşkilâtına has tabirlerle birlikte defterlerde kullanılmış, hattâ yaşatılmıştır.

Defterlerden ve bâzı müteferrik kayıtlardan, Giresun'un sözkonusu Çepni vilâyetinin merkezi durumunda bulunduğu hattâ «kadı»nın burada oturduğu anlaşılmaktadır. Bu idarî gelişmeye paralel olarak, şehrin fizikî ve demografik yapısında da 1486'dan itibaren XVI. asır boyunca önemli değişiklikler olmuştur:

Giresun, XV. yüzyılın son çeyreğinde, stratejik öneme sahip bir kale durumunda olup içinde 114 nefer, 22 biveden (dul kadın) ibâret hıristiyan nüfus yer alıyordu. Bunlar Fâtih Sultan Mehmed tarafından kaleyi gözetmek, Trabzon'dan Samsun'a gidip-gelen gemilere kılavuzluk yapmak şartları ile birçok örfî ve şer'î vergiden muaf tutulmuşlardı.⁽⁹⁾ Bu da, Giresun'un Osmanlı fethi öncesi gayri müslim unsurlarla meskûn olduğunu düşündürmekte; böylesine büyük bir imtiyazın bahşedilmesi ise, bunların muhtemelen fetih sırasında Osmanlılara kaleyi sulh yolu ile teslim etmiş olduklarını hatıra getirmektedir. Bu sırada kalede, sadece 4 müslüman yaşıyordu. Bunlar şehre dışarıdan ve civardan gelip yerleşen Çepni Ali, Çankırılı Hamza, İbrahim ve Ali veled-i İsa adlı Türklerdi ve herbiri vaktiyle bir timara sahip bulunuyordu ki; bu dört kişiyi, Osmanlılar devrinde Giresun'un ilk sivil Türk sâkinleri olarak nitelemek yanlış olmasa gerektir. Bunlardan başka kalede Osmanlı muhafızları da yer alıyordu. Kale dizdarı Yusuf, Kalkandelenli idi. Dizdardan başka kalede, bir kethuda, bir serbölük, bir topçu, bir imam, beş kapıcı, bir fenerci, bir anbarcı olmak üzere 30 muhafız bulunuyordu. Bu muhafızların çoğu, Rumeli'den gelmiş olup isimleri yanına Niğbolu, Manastır, Üsküp, Sofya, Semendire, Selanik, Tirhala, Kesriye ve Kefeli olduklarına dair kayıtlar düşülmüştü. Ayrıca bun-

ların içinde Çepni muhafızlar da mevcuttu.⁽¹⁰⁾ Bu sırada Giresun'un nüfusu yukarıda belirttiğimiz rakamlara göre, tahminen 600-700 kadardı.

1515'lerde ise, aradan geçen yaklaşık otuz yıl içinde Giresun'un toplam nüfusu 1200 civarına yükseldi, bunun ancak 165 kadarını müslümanlar teşkil ediyordu.⁽¹¹⁾ Ayrıca şehirde bu tarihlerde bir dizdar, bir imam, bir kethuda, bir kapıcı, bir anbarcı, iki topçu olmak üzere yine 30 kadar kale muhafızı bulunmakta; bunlara daha önceki tahriri aksine, Giresun şehri ve civarındaki bâzı köylerin vergi gelirlerinin tahsis edildiği görülmektedir⁽¹²⁾. İç ve dış surlara sahip olan Giresun kalésinin dış surları, deniz kenarına kadar inmekte olup, defterdeki kayıtlara nazaran burada altı kadar top, 28 tüfek, üç mancınık, 28 kadar da yay bulunmaktaydı⁽¹³⁾. Öte yandan Giresun kalésı, yöredeki en önemli müstahkem mevki, barınak durumunda idi. Nitekim 25 Şevval 963/1 Eylül 1556 tarihli bir arzda kalenin civarındaki dört-beş kadılığın barınağı, melcei olduğu, herhangi bir tehlikede buraya 5-10.000 kişinin sığınabileceği belirtilmektedir⁽¹⁴⁾.

I. Selim dönemine ait defterde, şehirdeki gayri müslim unsurların üç kısım halinde kaydedildikleri görülmektedir. Bunlardan 103. hane, 36 mücerred, 40 bive, eskiden beri şehirde bulunan «kadimî reâyâ» idiler. Yani bunlar daha önceki tahrirde kale hizmeti ile mükellef olan vergi muafiyetine sahip yerli halktı. Ancak bunların vergi muafiyetleri kaldırılmış ve vergi gelirleri de Giresun kalésı muhafızlarının timarına tahsis edilmişti⁽¹⁵⁾. 63 hânenen ibaret ikinci kısım, sonradan gelip şehre yerleşmişler ve diğerleri gibi Giresun kalésı muhafızlarına raiyyet yazılmışlardı⁽¹⁶⁾. Üçüncü kısım ise, yine dışarıdan gelip «kadimî» hıristiyanların hizmetinde iken, bilâhâre bu mükellefiyetleri kaldırılanlardan oluşmaktaydı⁽¹⁷⁾. 55 hânenen ibaret bu gruba mensup olanlar, Rize, Akçaabad, Sürmene, Yomra, Atina (Pazar) gibi yerlerden getirilmişlerdi. Şu halde, şehirdeki gayri müslim unsurların üçte ikisinin başka yerlerden gelip şehre yerleştiklerini söylemek mümkündür. Bu göçte, Fâtih tarafından şehir hıristiyanlarına vaktiyle bahşedilen vergi muafiyeti müessir rol oynamış olabilir. Ayrıca bu son gruba mensup olanların içinde beş hanenin yeni müslüman oldukları, yine bu grubun içinde «Rus» nisbesi ile kayıtlı olup «mu'tak» yani bağışlanmış köle statüsündeki gayri müslimlerin bulunduğu da dikkati çekmektedir.

Nüfusun bu vaziyeti, 1554'de devam etmiş ve nüfus kesâfeti hemen hemen 1515'lerdeki durum ile aynı kalmıştır. Nitekim bu tarihte 1300 dolayındaki toplam nüfusun 200 kadarını müslümanlar teşkil etmekte, gayri müslimler de yine üç kısım halinde zikredilmekte idiler⁽¹⁸⁾. 1583'e doğru Giresun'un hem nüfus hem de fizikî bakımdan gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Mezkûr tarihte, otuz senelik bir müddet zarfında şehrin nüfusu iki kata varan artışla 2.800'e ulaşmış ve bunun 1300'ünü müslüman

nüfus teşkil etmiştir⁽¹⁹⁾. Müslüman nüfusun kısa bir müddet zarfında artış kaydetmesi, civarından şehre vaki olan göç hadisesinin bir sonucu olmalıdır. Nitekim defterdeki kayıtlara göre, 66 hane (yaklaşık 320 kişi) dışarıdan getirtilip şehre yerleştirilmiştir. Bu da Osmanlı iskân siyâseti ile ilgili olsa gerektir.

Şehirdeki müslümanların bir kısmı, kaledeki câminin hizmetinde bulunmaları sebebiyle avârizdan muaftırlar. Bu tarihte Giresun'un 6 kadar mahallesinin bulunduğu, bunların kale içinde, surların hemen çevresinde ve aşağıda doğuda Gemiler çekeği kısmında yer aldığı görülmektedir.⁽²⁰⁾ Böylece şehir XVI. asrın sonlarına doğru denize uzanan yarımada üzerindeki kaleden itibaren, nüfusun da baskısı ile bilhassa doğu ve güney cihetlerine doğru bir gelişme göstermiştir. Nitekim 987 Receb ayı evâsıtında (1579 Eylülü başları) Trabzon'a giderken bindiği gemi Giresun önlerinde demir atan ve bir gece burada konaklayan Âşık Mehmed, şehrin pek büyük olmadığını, ancak cuma namazı kılınabilecek bir camiinin (muhtemelen Yavuz Sultan Selim Camii), bir çarşısının bulunduğunu, etrafının bağlık ve bahçelik olduğunu, bunların çevresinde surların bulunmadığını belirtir⁽²¹⁾. Bu da şehrin yerleşim yeri olarak esas nüvesinin kalenin doğu yanında, sahil kısmında yer aldığını ve büyüme yönünün burası olduğunu düşündürmektedir⁽²²⁾.

Bu sırada şehirdeki hıristiyan nüfusun 41 hanesi, kaleden denize doğru inen aşağı surları korumak, tâmir etmek, sandal ile ulak hizmetini görmek, Aksu deresi taşıdığına, gelip geçeni sudan nakletmek için «at parmağı» adı verilen bir nevi köprüye benzer geçitler yapmak gibi vazifeler karşılığında avâriz türü vergilerden muaftırlar. Bunların birkaçı da Giresun câmiinin tâmiri hizmetinde istihdam edilmişlerdi.

Defterlerde kale civarında olduğu belirtilen câmi, muhtemelen Giresun'un ilk büyük islamî mabedidir ve inşâ tarihi bilinmemekle beraber Yavuz Sultan Selim'in şehzâdeliği döneminde yapıldığı söylenebilir⁽²³⁾. XVI. asır başlarında câmiin 16 kadar hizmetlisi vardı. Bunların bir kısmı, Giresun civarındaki bazı köylerde oturuyorlar ve her cuma gelip câmide cüzhanlık yapıyorlardı. Câmide, bir imam ve hatib, bir müezzin, bir sermahfil, bir muarrif, 11 cüzhan bir de meremmetçi vazife görüyor, imama civar köylerden birinin geliri timar olarak veriliyordu⁽²⁴⁾. Câmi'e, Giresun'da 500 akçalık gelir getiren bir hamam, üç adet değirmen ve muhtelif toprak parçaları vakfedilmişti. 1583'te, Trabzon Sancağibeyi Kasım Bey, câmi'e yeni vakıflar yapmıştı. Bunlar kale dışında bulunan hamam, bunun yanında yer alan iki findık bahçesi, dükkânlar, bir kervansaray, pazar yeri gelirleri ve dört değirmenden ibâretti. Elde edilen gelir câmiin hiz-

metlilerine, eğitimle meşgul muallime, 30 kadar cüzhana ve çeşitli müteferrik masraflara tahsis edilmişti⁽²⁵⁾.

Giresun şehrinden elde edilen vergi gelirleri, şehrin ekonomik bünyesi hakkında bilgi sahibi olmayı sağlamaktadır. Buna göre, halkın bir kısmı şehir civarında ve kendi bahçelerinde ziraatle meşgul oluyordu. XV. yüzyılın son çeyreğinde Trabzon sancağı beyinin hassına ait olan Giresun'un vergi gelirleri arasında, ceviz, meyve, hububat gibi ziraat ürünleri başta geliyordu. XVI. asır başlarında ise, armud, soğan, sarımsak, kendir, ceviz, nar, üzüm gibi ürünler elde edilmekte; 1583'de bunlara bugün bölge ekonomisinin temel ziraat ürünleri olan «darı» ve «fındık»ın eklendiği görülmektedir. Şehrin vergi gelirleri de XVI. yüzyılda sancakbeyi haslarından ifraz edilip kale muhafızlarına tahsis edilmişti. Ayrıca bölgenin kendine has üzümlerinden yapılan şıranın ekonomik değerinin yüksek olduğu, bunun yanısıra halkın bir kısmının balıkçılıkla uğraştığı ve dalyanlardan elde edilen vergi gelirinin 2000 akçaya ulaştığı dikkati çekmektedir.

Şehirde küçük gemi ve sandal yapım tezgâhlarının bulunduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim, defterlerdeki kayıtlarda, yeni binâ olunan gemilerden ve gemi alım-satımından belirli nispette vergi alındığı belirtilmektedir. Bunun yanısıra, sıvı içecek maddeleri, yağ, balık, gön v.s. ürünlerin saklamak veya sevketmek üzere konulduğu fıçılardan alınan resmin 3.500 akçaya ulaştığı, beher fıçıdan 15 akça alındığı, ayrıca gümrük ve liman resminin mühim miktarlara eriştiği görülüyor⁽²⁶⁾. Öyle anlaşılıyor ki, Giresun şehri XVI. asır sonlarına doğru bir liman şehri olarak inkişaf etmeye başlamıştı.

Defterlerdeki kayıtlardan, Giresun'un deniz yolu yanında —çok işlek olmasa da— kara yolu ile de civarla bağlantısı olduğu görülmektedir. Yer yer kesintiye uğrayan sahil yolu ile Canik ve Trabzon'la olan bağlantısının yanısıra, Karahisar-ı şarkî, yani Şebinkarahisar'la kara yolu bağlantısı olduğu ve bu yol vasıtasıyla Giresun'a ve Giresun'dan Karahisar'a mal sevkinin yapıldığı söylenebilir. Nitekim Karahisar'a giden mallardan «yol bâcı» alındığı defterde kaydedilmiştir⁽²⁷⁾. Şehir ve civarında ayrıca keten bezi imâlinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Çevrede geniş ölçüde ziraati yapılan kendirin işlenerek, donanmanın ihtiyacı için İstanbul'a sevk edildiği de belirtilmelidir. Giresun, XV. asırda bir pazar yerine, bir hana ve kervansaraya, muhtelif dükkânlara sahip bulunmakta, ayrıca burada bir de boyahane yer almakta idi. İhtisab, pazar bacı, kantariye gibi rüsûmun hacmi, şehrin nispeten canlı bir ticârete sahne olduğuna delâlet etmektedir.

Giresun çevresindeki köyler ise, oldukça kalabalık birer yerleşme merkezleri olarak görülmektedir. Batıda Batlama Deresi, doğuda Keşab

ve Yağlıdere, güneyde ise Dereli'ye kadar uzanan Giresun kazâsı, XVI. asır ortalarında 65 kadar köye 7 kadar da mezraya sahipti. Öncelikle dik-kati çeken husus sözkonusu köylerde hiçbir gayri müslim nüfusa rastlan-mamasıdır. Bu yöre, isimlerinden de anlaşılacağı gibi Çepni Türkmenleri tarafından kurulmuş dağınık bir özellik gösteren köylerle ve iskân birim-leri ile geniş ölçüde yerleşime açılmıştır. Gayri müslim unsurlar ise Gi-resun, Görele, Tirebolu gibi sahil kasabalarında yerleşmiş vaziyettedirler. Özellikle Giresun'un hemen çevresinde bulunan Uzgur, Seyyid, Barça, Kayadibi gibi bugün de mevcut köyler⁽²⁸⁾ kalabalık nüfusa sahip olup di-ğer civar köyler ile birlikte ahalisinin büyük kısmı Giresun kalesinin tâ-miri⁽²⁹⁾ câmiin hizmet⁽³⁰⁾ ile meşgul bulunmaktaydılar. Bâzı köylerin halkı ise, bölgenin arızalı bir yapıya sahip olması sebebiyle, yol, köprü, der-bend, geçit mahalleri yapmak ve gözetmekle mükellef olup bu mükel-lefiyetleri karşılığı avârızdan muaf sayılmışlardır⁽³¹⁾. Genel olarak köy halkı geniş ölçüde zirâatle uğraşmakla birlikte, arazinin arızalı oluşu sebebiyle ekime müsaid toprak azdı ve ahalinin elinde küçük toprak parçaları bu-lunuyordu. Ancak buna rağmen hemen her köyde, buğday, arpa, meyve, nar, kendir, soğan-sarımsak gibi zirâi mahsuller elde edilmekte idi.

Bilhassa 1515-16 tarihli defterdeki kayıtlar, Giresun yöresinde mü-sellem teşkilâtının bulunduğunu göstermektedir. Bunlar ilgili köy birim-leri altına «el-müsellemiye» başlığı ile ayrıca kaydedilmiş olup ellerindeki topraklar karşılığı seferâ gitmekle mükellef, eski Çepni beyleri zamanından kalma bir askerî güçtür. Mezkûr defterdeki kayıtlar, bunların teşkilâtla-rının kaldırılıp köy raiyyeti yazıldıklarını ortaya koymaktadır. Türkmenler-den teşkil edilen bu müsellemlerden hususiyle Safevîlerle olan mücade-lede askerî güç olarak istifade edildiği anlaşılmaktadır. Bunlar kızılbaş fetretî sırasında ve I. Selim'in Çaldıran seferinde mühim rol oynamışlar, hattâ gösterdikleri yararlılıklar neticesi bazılarında timâr dahi verilmiş-tir⁽³²⁾. Ancak hemen belirtelim ki, II. Bayezid devrindeki kızılbaş fetretî, bu bölgelerde büyük karışıklıklara yol açmış, bir kısım köy ahalisi ya zorla ya da kendi istekleri ile yerlerini yurdlarını terkederek Safevîlere katılmışlardı. Ancak Çaldıran seferinden sonra, zorla götürülenlerin geri dönmeleri halinde eski mülklerinin iade edileceği bildirilmiş ve bu saye-de köyler yeniden şenlenmiştir ki, bilhassa 1515-16 tahririnde bu husus-lar açıklıkla belirtilmiştir⁽³³⁾. Şu halde Giresun yöresindeki Çepni Türk-menlerinin bir kısım köylerde, Giresun'da ve hatta Ordu'da bulunan câmi, mescid ve tekkelerde hizmette bulunmaları, Safevîlere karşı mücadele et-meleri, onların hiç olmazsa bir kısmının, dinî temayülleri hakkındaki umu-mî kanaatin aksi bir inanışa sahip olduklarını düşündürmektedir. Ayrıca, Giresun yöresindeki köylerden hemen hepsinin 1486'larda Çepni beyleri-

ne mensup şahısların timârî olduğu dikkati çekmektedir.⁽³⁴⁾ Bu da, Osmanlıların bölgeyi ele geçirdikleri sırada, eski hukuka olan riayetlerinin bir başka örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Netice olarak, önceleri savunma ve korunma maksadına yönelik bir kale olarak ehemmiyet kazanan Giresun, XVI. asrın ikinci yarısından itibaren bu hususiyetini kaybederek, nüfusun, iktisadî canlılığın arttığı, bölgeye has ziraî mahsullerin ekonomik bakımdan giderek değer kazanmaya başladığı, Doğu Karadeniz sahilinin belli-başlı **L i m a n ş e h i r l e r i n d e n** biri haline gelmiştir.

N O T L A R

- (1) P.M. Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, 1817 - 1819*, trc. H. Andreasyan, İstanbul 1969, s. 37-38; Ch. Texier, *Küçük Asya*, trc. A. Suad, İstanbul 1340, III, 149-150; B. Darkot, «Giresun», *İslam Ansiklopedisi*, IV, 789.
  - (2) Aziz b. Erdeşir Esterâbâdi, *Bezm ü Rezm ü Rezm*, İstanbul 1928, s. 529-530. (Burada, Trabzon'a bağlı gayet müstahkem ve nimetleri bol bir kale olan Giresun'un Emir Süleyman tarafından fethedildiği müjdesinin Kadı Burhaneddin'e ulaştığı kayıtlıdır). Bölgedeki Türkmenlerin faaliyetleri için bkz. F. Sümer, *Oğuzlar*, İst., 1980, s. 327-28; kezâ Trabzon Rum İmparatorluğu ve yöredeki Türkmenler arasındaki münasebetler hakkında bk. A. Bryer, «Greeks and Turkmens: The Pontic Exception», *Dumbarton Oaks Papers*, XXIX (1975), 113-148.
  - (3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BA), Tahrir Defteri (=TD), nr. 52, s. 681. Kezâ Bijişkyan, *Aynı Eser*, s. 37.
  - (4) Defterin üzerinde tanzim tarihi bulunmamakla birlikte, Cumadelülâ 892/ Nisan-Mayıs 1487 tarihli bir kayda rastlanması, tahririn mezkûr tarihten biraz önce gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Nitekim bu defteri ilk kullananlardan Ö.L. Barkan («Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler», *İFM*, XV/1-4, 1955, 217) defterin II. Bayezid'in tahta çıkışından birkaç sene sonra tanzim edildiğini belirtir. Trabzon üzerine çalışan H. Lowry de aynı görüşü benimseyerek, defterin tarihini 1486 olarak kabul eder (*Trabzon şehrinin İslamlaşma ve Türkçeleşmesi*, (1461-1583, s. 19).
- Ayrıca bu mühim defter bazı araştırmacılar tarafından da kullanılmıştır. Meselâ bk. N. Beldiceanu, «Le timar de Musliheddin, precepteur de Selim Şah», *Turcica*, VIII/2 (1976), 91-109; İ. Beldiceanu-Steinherr, M. Berindei, G. Veinstein, «Attribution de timar dans la province de Trebizonde (fin de XVe siècle)», *Turcica*, VIII/1 (1976), 279-290; Ch. Villain-Gandossi, «Les elements Balkaniques dans la Garnison de Trebizonde a la fin du XVe siècle», *Collection Turcica III, Contributions a l'histoire economique et sociale de l'Empire Ottoman*, Paris 1983, s. 127.

- (5) BA, TD nr. 52, 596-620. Bu defterdeki bilgiler, Kanunî devri başlarında yapılan umumî tahrirlerin neticelerini aksettiren icmal türü defterlerden olan Karaman-Rum Eyâleti İcmal Defteri'nde (BA, TD, nr. 387, s. 746) kısmen tekrarlanmıştır. Ayrıca, TD 52'deki Giresun ve Çepni vilayetine ait bilgiler sathi olarak T. Gökbilgin («XVI. Yüzyıl başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi», *Belleten*, XXX/102, 1962, 328-335) ve F. Sümer (Öğuzlar, s. 331-332) tarafından işlenmiştir.
- (6) BA, TD, nr. 288, s. 704-707.
- (7) TK, KKA, TD, nr. 43, 138b-142a.
- (8) BA MAD, nr. 828, s. 596, 713.
- (9) Bunlar, haraçtan, ispençeden, ulaktan, öşürden, diğer örfî tekliften, kendi ihtiyaçları için getirdikleri hububatın gümrük resminden muafıdır. Hatta dul kadınları (bive) ispençe vermemekte idi (BA, MAD, nr. 828, s. 37-38).
- (10) BA, MAD, nr. 828, s. 596-617. Bu muhafızların birçoğuna Akçaabad, Yomra, Of, Sürmene, Rize köylerinden timâr verilmişti. Aslında Giresun'a oldukça uzak yerlerden bunlara timâr verilmesi, bölgenin emniyeti bakımından manidar gözükmemektedir. Aşağıda da görüleceği gibi, bir sonraki tahrirde bu muhafızlara Giresun ve çevresindeki köylerden timâr tayin olunacaktır.
- (11) BA, TD, nr. 52, s. 603-606.
- (12) Söz konusu köyler Giresun'un hemen yakınlarındaki Uzgur, Kayadibi, Seyyid ve Kasırcalı idi ve bu köylerin «...hisar müstahfızlarına hisar kurbinde timâr edesiz...» şeklindeki emir üzerine kendilerine tahsis olunduğu belirtilmektedir (BA, TD, nr. 52, s. 598).
- (13) BA, TD, nr. 387, s. 760.
- (14) Trabzon beyinin arzına göre, Giresun kadısı ve dizdarı kendisine başvurup durumu açıklayarak, kaledeki 30 neferin kale hıfzından dahi âciz iken, bunlardan 20'sinin ihraç edilmesinin mahzurlarını belirtmişler, bunun üzerine muhafızların ibkası kararlaştırılmıştır (BA, Mühimme, II, s. 140, hüküm 1366).
- (15) «Cemâat-i kadimi, der-nefs-i Giresun ki, ispençe ma'a öşr ve sair rüsüm fermûde şüd, timâr-ı mezkûrin an-merdân-ı kal'a-i Giresun» (BA, TD, nr. 52, s. 604). Muafiyetlerinin kaldırılmasına dair gerekçeli bir kayıt da deftere eklenmiş ve bunların raiyyet kayd edilmelerinin sebebi, hizmetin «tefâvüt» olmamasına bağlanmıştır (BA, TD, nr. 52, s. 609).
- (16) «Zikr olan kâfirler hâricden gelüp Giresun'da mütemekkin oldukları sebebden Giresun hisar erlerine ra'yyet emr olundu...» (BA, TD, nr. 52, s. 606-607). Ayrıca bunların geldikleri yerde bulunan mülkleri üzerindeki hakları da korunmuştur.
- (17) «Mezkûr kâfirler hâricden gelüp Giresun kal'asının kadimi kâfirlerine hizmet edüp mütemekkin olmuşlar, şimdiki halde Giresun kal'ası müstahfızlarına ra'yyet emr olundu...», kaydın devamında, şayet geldikleri yerde mülkleri varsa, o yerin sipahisinin sadece öşürü talep edebileceği ve başka bir istekte bulunamayacağı hükmü yer almaktadır (BA, TD, nr. 52, s. 608).
- (18) BA, TD, nr. 288, s. 704-707.

- (19) TK, KKA, TD, nr. 43, 138b.
- (20) Sözkonusu mahallelerin hepsi gayri müslimlerle meskûndü ve henüz müs-lûman ahali bir mahalle teşkil edememişti. Bunlar, «cemaat» ser-levhası altında kayd olunmuştu. Mahalleler arasında ismi tam olarak okunabilenler ve bugün de mevcut olanlar Yukarı mahalle, Lonca, Uğrakapu, İçkale'dir. (TK, KKA, TD, nr. 43, 140a-141b). Özellikle bu sonuncu mahalle, gayri müslim unsurların kale içinde de meskûn olduklarının bir dellidir. Ay-rıca Giresun'da bunlara ait Hristos adlı bir manastırın bulunduğu da defterlerde kayıtlıdır.
- (21) Menâzırü'l-Avâlim, Süleymaniye-Halet Ef. Ktp. nr. 616, II, 30 a.
- (22) Giresun'un Türkmenler tarafından fethinden 8-9 sene sonra buradan ge-çen İspanyol elçisi Clavijo, sahil kesimindeki yerleşmeye işaret ederek, evlerin deniz kıyısında bulunduğunu ve Giresun'un küçük bir kasaba ol-duğunu belirtir (Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat, trc. Ö.R. Doğrul, İstanbul 1975, s. 60). Ayrıca XVIII. y.y. başlarına ait olup Tournefort'un seyahatnâmesinde yer alan bir gravür, şehrin esas itibariyle bu mevkide yer aldığını açık olarak gösterir (Relation d'un voyage de la Mer du Levant, Paris 1717, II, 221). Evliya Çelebi ise limanın durumunu izah ettikten sonra, bunun batı tarafından küçük bir adanın bulunduğunu hatta kazakların bu adanın arkasına saklanıp şehre ani baskınlar yaptıklarını ve kalenin şehri bu baskınlardan koruyamadığını belirtir ki, bu da şehrin yerleşim mevkil ile kalenin irtibatsızlığını ortaya koyar (Seyahatnâme, İst. 1314, II, 79-80).
- (23) Selim, Trabzon sancakbeyliğine 1482 veya 1487'de tayin olunmuştu ve ida-recliliği sırasında Gürcüler, bilhassa Kızılbaş ve Safevilerle mücadelede bulunmuştu (Ç. Uluçay, «Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah oldu», Tarih Dergisi, IX, İstanbul 1954, 53-90; kezâ, S. Tansel, Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı, İstanbul 1966, s. 264 v.d.) Hatta Selim, oğlu Süleyman için babası II. Bayezid'den bir sancak istediğinde, Giresun, Kürtün ve Şıryan'ın bir sancak itibar edilerek tevcihi teklif edilmiş; ancak Selim bu yörelerin bi-hasil bulunduğunu, Giresun'un sadece bir kaleden ibaret olduğunu, Kür-tün'ün dağlık olup köylerde birbirine bitişik bir evin dahi bulunmadığını belirterek bu teklifi geri çevirmiştir (Selim'in Giresun, Kürtün yöresi ile ilgili bu düşünceleri babasına gönderdiği arzda yer alır: bk. Topkapı Sa-rayı Müzesi Arşivi, nr. 5970; ayrıca bu vesika Ç. Uluçay ve S. Tansel'in yukarıda ismi geçen araştırmalarında da değerlendirilmiştir).
- (24) BA, TD, nr. 387, s. 761.
- (25) TK, KKA, TD, nr. 43, 199a-b.
- (26) Nitekim 1486'larda gümrük resmi 3090, liman resmi 1000 akça olup bu ra-kamlar 1516'ya doğru gümrük resmi 4000, liman resmi 420 akça şeklin-deydi.
- (27) «Bâc-ı râh-ı Karahisar-ı şarkî, 153 akça» (TK, KKA, TD, nr. 43, 142a).
- (28) Sözkonusu köylerin ahali defterde çeşitli başlıklar altında hukuki durumlarına göre kaydedilmişlerdi. Bunlar normal, vergi vermekle mü-kellef reaya, muaf reaya ve müsellemler şeklinde kısımlar halinde yazıl-mışlardı (BA, TD, nr. 52, s. 596 vd).
- (29) Bu köylerin halkı, Giresun kalesinin, anbarının, sarnıcının ve nöbethâ-nesinin tamiri karşılığı avârizdan muafattılar (BA, TD, nr. 52, s. 598).

- (30) «Mezbûr Hacı Abdullah sâlih ve müte'cöyyin kimesne olup Hüdvendigâr hazretlerinin Giresun'da olan câmiinde çüzhân olmağın...» (TD, nr. 52, s. 599), gibi daha birçok kayda rastlamak mümkündür. Hatta Kasırcalı adlı köy ahalisi ise tamamıyla Giresun camiine merammetçi tayin olunmuştu (s. 603).
- (31) Meselâ Sarban köyü ahalisi, Venaziye(?) adlı sarp bir derbent yerinin meremmeti için derbentçi tayin olunmuş (BA, TD, nr. 52, s. 669); Çalıış köyü ahalisi ise köy yakınlarındaki Söğüd köprüsünün ihyâsı, bakımı, atlı ve yaya geçmeye kabil hale getirmekle yükümlü tutulmuşlardı (s. 668).
- (32) Meselâ Abdullah veled-i İvaz adlı bir timar sahibi, Erzincan'da padişah katında «baş kestiği» ve Kemah kalesinin fethinde yoldaşlıkta bulunduğu için timara layık görülmüştü (BA, TD, nr. 52, s. 739). Ayrıca Alın-Yoma adlı köyden Seydi oğlu Ömer, Kızılbaş fetretinde yoldaşlığı olduğu gerekçesiyle «bennâk» kayd olunmuş, öşrünü verdikten sonra, bennâk ve avarız vergilerinden muaf tutulmuştu (s. 633).
- (33) «Bundan evvel Kızılbaş gâflet ile gelüp Kürtün vilâyetine girüp re'aya zarûri ita'at edüp bile gitmişler idi, mülkleri ve esbabları satıldıktan sonra yine vatanlarına gelüp mülkleri kendülere esnr olunmuş idi. Şol re'aya ki gelüp mülküne mutasarrıf oldu hoş; ye illâ gelmeyen re'ayanın ve gelüp mülküne mutasarrıf olmayan re'ayanın mülklerin her kim tasarruf ederse bennâk resmin ve öşrün ve sâir rüsûmunun sâhib-i timâra edâ eyleye...» (BA, TD, nr. 52, s. 718).
- (34) BA, TD, nr. 52, s. 596. Ayrıca 1486'larda, bilhassa Kürtün'e bağlı Çepni köylerinin hemen hepsinin vaktiyle bizzat Çepni beyleri tarafından timâr verilen sipahilerin ellerinde bulunduğu ve Osmanlıların bunu bozmayıp mukarrer tuttıkları dikkati çekmektedir. Meselâ Bayramoğlu adlı köyün bir timâr hissesi, Hayyat (Terzi) Yusuf adlı birine, Çepni beylerine yaptığı hizmet karşılığı tevcih olunmuş, daha sonra da bu durum Osmanlı idârecileri tarafından tasdik edilmiştir (MAD, nr. 828, s. 719). İsmailbeyli adlı köyün bir hisse timârına sahip Ali veled-i Zeyneddin'in ise, kadim Çepni beylerinin oğullarından olduğu kaydedilmişti (s. 720). Kezâ Çepni beylerine ait vakıfların da kabul edildiğine dair kayıtlara rastlanmaktadır (Bedrama hisarını feth eden Kürtün beyi Melik Ahmed Bey'in vakıfları için bk. s. 723); Çepni beylerinden Süleyman Bey (Giresun fâtihî ?), Yakub Halife adlı birinin zaviye ve câmiî için Çatak, İkhlke, Kuzapa, Ebriçeriş, Arpa adlı köyleri vakfetmişti. Daha sonra Mirahur Bıyıklı Mehmed Bey (Pâşa, Diyarbekir fâtihî), Trabzon sancağibeyliği sırasında buraya bir zemin vakfetmişti (TD, 52, s. 680).